

HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİ OLAYLARINDA KUR'AN'IN REFERANS OLARAK KULLANILMASI

Yrd. Doç. Dr. Kenan AYAR

ÖZET

Kur'an, başlangıcından itibaren İslâm toplumunu şekillendiren ve yönlendiren temel kaynaklardan biridir. Bu makalede İslâm tarihi kaynaklarına göre, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti dönemindeki olaylarda Kur'an'ın referans olarak kullanılması ele alınmakta; dönemin hangi olaylarında, kim tarafından ve nasıl referans alındığı incelenmektedir. Yapılan bu çalışmada, Kur'an'ın bu dönemde, Hz. Peygamber'in vefatı ile oluşan belirsizliğin giderilmesinde, ilk halifenin seçilme sürecinde çıkan tartışmalarda, irtidat ve isyan hareketlerine karşı mücadelelerde, ilk fetih hareketlerini teşvik ve yönlendirmede, çok yaygın olmamakla birlikte, görüşleri desteklemek amacıyla kaynak olarak kullanıldığı sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ebû Bekir dönemi ve Kur'an, Kur'an ve siyaset, İrtidat olayları ve Kur'an, İlk fetihler ve Kur'an.

ABSTRACT

The Using of the Qur'an as a Reference in the Hadith During the Time of the Abu Bakr

The Qur'an has become the basic source in shaping and leading of the Muslim community since the beginning. This study analyzes the using of the Qur'an as a source in the hadith during the time of Caliph Abu Bakr. It also examines how the Qur'anic verses were used as an evidence for which events, from whom and for what aims. This study sets forth that the verses of the Qur'an in this period were used in the eliminating of ambiguities upon dying of the Prophet, in discussing about the choosing of the first caliph, in waging war against some rebellions and apostasy, in encouragement and leading the first conquest movements, and in supporting their own views in some events even rarely.

Key words: Period of the Abu Bakr and the Qur'an, the Qur'an and Politics, the events of apostasy and the Qur'an, the first conquests and the Qur'an.

Giriş

Kur'an, nâzil olmaya başladığı andan itibaren gerek Hz. Peygamber'in gerekse ona inananların inanç, düşünce ve yaşam tarzlarını şekillendirip yönlendirmiştir. Yirmi üç yıl süren peygamberliği döneminde Hz. Peygamber inen vahyi insanlara tebliğ etmiş, bizzat kendisi uygulayarak inananlara örnek olmuş, ondan aldığı destekle inananları organize ede-

rek dinî ve siyasî bir birlik oluşturup Arabistan'ın büyük bir kısmına hâkim olmuştur.

Dini ve siyasî otoritenin başında bulunan Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte vahiyle desteklenen dini ve siyasî otorite dönemi sona erecek bu desteğin bulunmadığı bir döneme geçilmiştir. Onun idari ve siyasî görevini üstlenmek üzere Hz. Ebû Bekir Medine'deki Müslümanlar tarafından halife seçilmiş ve ilk peygambersiz hayata geçiş ve uyum döneminin âdeta mimarı olmuştur. Onun hilâfeti döneminde İslâm tarihinin akışını yönlendiren ve belirleyen önemli kararlar alınıp uygulanmış, İslâm toplumunun birlik ve bütünlüğü sağlanarak genişleme politikası çerçevesinde ilk İslâm fetihleri başlatılmıştır.

Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti dönemi (11-13/632-634) bir çok araştırmacı tarafından çeşitli yönleriyle ele alınarak incelenmiş,¹ ancak bu dönemde gerek Hz. Ebû Bekir ve gerekse diğer Müslümanların siyasal olaylarda Kur'an'ı referans olarak kullanıp kullanmadıkları üzerinde pek durulmamıştır. İşte bu makalede, İslâm tarihi kaynakları esas alınarak o dönemin hâdiselerinde Kur'an'ın referans olarak kullanılması konusu ele alınarak incelenecek, hangi olaylarda, kim tarafından ve nasıl kullanıldığı belirlenmeye çalışılacaktır. Araştırmamızda klâsik İslâm tarihi kaynakları² esas alınarak, kronolojik sıra takip edilecektir. Bu bağlamda

¹ Hz. Ebû Bekir ve dönemi üzerine yapılan çalışmalar ve bibliyografya hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, İstanbul 1994, X, 107-108; "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Bibliyografyası", *İstem*, Yıl: 3, Sayı:6, Konya 2005, s. 350-352.

² Bu makalede şu kaynaklar esas alınmıştır: el-Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbu'r-Ridde ve Nebzetun min Futûhi'l-İrâk*, thk. Muhammed Hamidullah, Paris: Editionns Tougui 1409/1989; el-Vâkıdî, *Futûhu's-Şâm*, I-II, Dâru'l-Cil, Beyrut ty.; el-Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, thk. Marsden Jones, I-III, Beyrut 1984/1404; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakka vd., I-IV, Kâhire 1936; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut t.y.; Halife b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî (240/854), *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ' el-Umerî, Dâru'l-Kalem-Muessesetu'r-Risâle, Dimaşk-Beyrut 1397; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim'e (276/889) nispet edilen, *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, I-II, Kahire 1967/1387; el-Belâzurî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Ensâbü'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Zirikli, I-XIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996/1417; el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, thk. Rıdvân Muhammed Rıdvân, Beyrut 1403; Ya'kübî, Ahmed b. Ebî Ya'küb b. Ca'fer (294/897), *Târîhu'l-Ya'kübî*, Dâru Sâdır, Beyrut t.y.; et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Rüstem (310/922), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mülük*, I-V, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1407; İbn A'sem, Ebû Muhammed b. A'sem el-Küfî (314/926) *Kitâbu'l-Futûf*, I-IV, Beyrut 1986; İbn Abdirabbih, Ebû Ömer b. Ahmed b. Muhammed (327/939), *Kitâbu'l-Ikdi'l-Ferîd*, I-VII, Kahire 1965; el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (345/956), *Murûcu'z-Zeheb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, I-IV, Mısır 1964; el-Makdisî, Mutahhar b. Tâhir (355/954), *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târîh*, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kâhire t.y.; İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XI, Tornberg, Beyrut 1965; el-Kelâî, Ebu'r-Rebi' Süleymân b. Mûsâ (634/1237), *el-Hilâfetu'r-Râşide ve'l-Butûletu'l-Hâlîde ft Hurûbi'r-Ridde*, thk. Ahmed

Hz. Peygamber'in vefatına dair tereddütlerin giderilmesi, ilk halifenin seçilmesi, Üsâme b. Zeyd ordusunun gönderilmesi, İrtidat hadiselerinin bastırılması ve ilk fetihlerin başlaması süreçlerinde Kur'an'ın referans olarak kullanılması incelenecektir.

Hz. Muhammed'in Vefatına Dair Belirsizliğin Giderilmesinde Kur'an

Kaynaklar, Hz. Muhammed vefat edince (Rebîülevvel 11/Haziran 632) Medine'de büyük bir şaşkınlığın meydana geldiğini ve bazı sahâbîlerin telâşa kapılarak onun vefatını kabullenmek istemediklerini bildirmekte, yaşanan bu olaylar üzerine Hz. Ebü Bekir'in Mescidde yaptığı etkili bir konuşmayla onları teskin ederek yatıştırdığını haber vermektedir.³ Hz. Ebü Bekir bu meşhur konuşmasında, "Ey insanlar! Kim Allah'a ibadet ediyorsa, bilsin ki Allah diridir, ölmez. Kim Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki o ölmüştür."⁴ diyerek Hz. Peygamber'in öldüğünü ilan ettikten sonra, Allah'ın Hz. Peygamber'e insan olması nedeniyle öleceğini önceden bildirdiğini belirterek Kur'an'ın şu ayetlerini okumuştur:⁵ "Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler."⁶ "Senden önce hiçbir insana ebedî yaşama vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar? Her nefis, ölümü tadacaktır."⁷ "Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz."⁸ Daha sonra onlara Allah'ın bunu kendilerine de açıkça haber verdiğine dair şu ayeti okumuştur:⁹ "Muhammed, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim

Çanım, Kahire 1979; ez-Zehabi, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (748/1347), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmuri, I-XX, Beyrut 1987/1407; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mektebetu'l-Meârif, Beyrut t.y.

³ İbn Hişâm, IV, 305; İbn Sa'd, II, 266-271; Belâzuri, *Ensâb*, II, 237, 240-243; Taberî, *Târîh*, II, 232-233; İbn Kesir, V, 241-242.

⁴ Vâkidi, *Kitâbu'r-Ridde*, s. 20; Belâzuri, *Ensâb*, II, 241; Taberî, *Târîh*, II, 232, 233; İbn A'sem, I [I-II], 4; krş. İbn Hişâm, IV, 306; İbn Sa'd, II, 268, 269, 270, 271; Taberî, *Târîh*, II, 233. Vâkidi'nin, *Kitâbu'r-Ridde* adlı eserindeki rivayetler şu senede dayanmaktadır: İbrahim b. Abdullah b. el-Alâ el-Kureşî- Ahmed b. el-Huseyn el-Kindî, Nasr b. Hâlid en-Nahvî, Ebü Hamza el-Kureşî- Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Matlûbi- ez-Zühri- Zeyd b. Rûmân ve Sâlih b. Keysân, Yahya b. Urve- Zübeyr b. el-Avvâm ve Muavvez b. Lebid, Âsım b. Ömer b. Katâde (bk. *Kitâbu'r-Ridde*, s. 19).

⁵ Vâkidi, *Ridde*, s. 20; Belâzuri, *Ensâb*, II, 237-238, 241; İbn A'sem, I [I-II], 4; krş. İbn Sa'd, II, 267, 269; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Ebî Hâtım (354/965), *es-Siretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ'*, nşr. Sa'd el-Kerim el-Fakî, s. 401.

⁶ ez-Zümer 39/30. Bu çalışmada ayetlerin incelediğimiz kaynaklarda yer alan kısmının mealı verilecektir.

⁷ el-Enbiya 21/34-35.

⁸ el-Ankebût 29/57.

⁹ Vâkidi, *Ridde*, s. 20; İbn Hişâm, IV, 306; İbn Sa'd, II, 267, 268, 269, 270; Belâzuri, *Ensâb*, II, 237-238, 241; Taberî, *Târîh*, II, 232-3; İbn A'sem, I [I-II], 4; İbn Hibbân, *es-Sire*, s. 401; Makdisî, *el-Bed'*, V, 64; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm*, I, 5.

(böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."¹⁰ Bunun üzerine sahâbiler, Hz. Muhammed'in daha önce gelip geçmiş peygamberlerden farklı olmadığını, onun da öleceğini, fakat İslâm yolundan dönülemeyeceğini ifade eden bu ayeti hatırlayıp tekrar etmeye başlamışlar, Hz. Peygamber'in öldüğünü kabul ederek sakinleşmişlerdir.¹¹

Hız. Peygamber vefat ettiği zaman onun ölmediğini iddia edenlerin başında Hız. Ömer'in geldiği söylenmektedir.¹² Kendi ifadesine göre Hız. Ömer, Kur'an'ın, "Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki, insanlara şahit olasınız. Elçi de size şahit olsun."¹³ ayetinden hareketle Rasûlullah'ın ümmetin başında kalacağını zannederek böyle bir iddiada bulunmuş,¹⁴ fakat Hız. Ebû Bekir'in okuduğu ayetleri duyunca bu düşüncesinin doğru olmadığını anlayıp Hız. Peygamber'in öldüğünü kabul etmiştir.¹⁵ Hız. Ömer'in sözü edilen bu olayıyla ilgili kayıtlar incelendiğinde, onun Hız. Peygamber'in henüz ölmeyip baygın olduğunu, tekrar kendisine gelerek ümmetin birlik ve huzurunu tam olarak sağladıktan sonra öleceğini düşünerek böyle bir iddiada bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Rasûlullah'ın ölüm haberi Mekke'ye ulaştığı zaman orada da şaşkınlık yaşanmış, heyecana kapılanlar olmuş, ancak Kureyş'in ileri gelen hatiplerinden Süheyl b. Amr (ö. 18/639) halka hitap ederek onları İrtidat etmemeleri hususunda uyarılmış, İslâm dinine bağlı kalmalarını telkin edip, Hız. Ebû Bekir'in Medine'deki konuşmasına benzer bir konuşma

¹⁰ Âlu İmrân 3/144. Bu ayet Uhud Savaşı'nda Rasûlullah'ın öldürüldüğü söylentisi yayıldığında nazil olmuştur. Bk. Vâkidi, *Kitâbu'l-Meğâzi*, I, 321; İbrahim Sarıçam, *Hız. Ebû Bekir*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 34.

¹¹ İbn Hişâm, IV, 306; İbn Sa'd, II, 268, 269, 270; Belâzurî, *Ensâb*, II, 238, 241; Taberî, *Târih*, II, 233. Belâzurî'nin Vâkidi'den naklettiği bir rivayete göre, Rasûlullah vefat ettiği zaman onun etrafında toplanıp ağlaşanlara gâipten bir ses selâm verip şu ayeti okumuştur: "Her can ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir. Kim ki hemen ateşin elinden çekilip kurtarılır da cennete sokulursa, işte o, kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatici zevkten başka bir şey değildir" (ez-Zümer 39/30-31). Sonra onlara her şeyin geçici olduğunu ve yalnızca Allah'a güvenmelerini söylemiştir (Belâzurî, *Ensâb*, II, 238; krş. İbn Sa'd, II, 259)

¹² İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 305; İbn Sa'd, II, 266-267, 268-271; Belâzurî, *Ensâb*, II, 237, 240, 241, 243; Taberî, *Târih*, II, 233.

¹³ el-Bakara 2/143.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 312; Belâzurî, *Ensâb*, II, 243; İbn Abdirabbih, IV, 271.

¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 306; Belâzurî, *Ensâb*, II, 241; Taberî, *Tarih*, II, 233; İbn Abdirabbih, IV, 271.

¹⁶ Hız. Ömer'in Rasûlullah'ın ölmediğini iddia ederken söylediği sözler hakkında bk. İbn Hişâm, IV, 305; İbn Sa'd, II, 266-267, 268-271; Belâzurî, *Ensâb*, II, 237, 240, 241, 243; Taberî, *Târih*, II, 233; İbn Abdirabbih, IV, 271. Hız. Ömer'in ortaya çıkan otorite boşluğu doldurulmadan Hız. Peygamber'in vefat ettiği haberinin taşraya yayılmasının tehlikeli olabileceğini düşünerek böyle davrandığı da söylenebilir. Bk. Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1997, II, 79.

yapmış, onun okuduğu Kur'an ayetlerini okumuş,¹⁷ onları teskin ederek İslâm dinine bağlı kalmalarında etkili olmuştur.¹⁸

Görüldüğü gibi Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in öldüğünü Kur'an ayetlerine dayanarak halka ilân etmiş, kendileri hayatta iken onun ölebileceğini ve bu durumda İslâm yolundan dönmemeleri gerektiğini ifade eden ayeti hatırlayıp okumuş, Hz. Peygamber'in vefatını ilk duyduklarında şaşırarak, bunun gerçek olup olmadığı ile ilgili kuşkuları bulunan ya da oluşan otorite boşluğunun birliği bozacağı endişesine kapılarak panik yaşayan insanları yatıştırmış, toplumun kargaşa ortamına sürüklenmesini önlemiştir. Böylece Rasûlullah'ın en yakın arkadaşı ve hastalandığında namazları kıldırmak için yerine tayin ettiği Hz. Ebû Bekir, onun vefatıyla ortaya çıkan ilk problemi, Kur'an'ın desteğiyle çözerek birleştirici ve bütünleştirici liderlik özelliğini göstermiştir.

İlk Halife Seçilme Sürecinde Kur'an

Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte onun peygamberlik görevi son bulmuştur. Ancak oluşturduğu ve başında bulunduğu İslâm toplumunun devamı için liderlik ve yöneticilik görevini birisinin üstlenmesi gerekiyordu. Bu konuyu halka ilk açıklayan kişinin de Hz. Ebû Bekir olduğu anlaşılmaktadır. Vâkıdî'nin kaydettiğine göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in vefatını açıkladığı konuşmasında, "*Bilmiş olun ki Muhammed kendine has yoluna koyuldu gitti. Bu durumda onun emirlik/başkanlık görevini mutlaka herhangi bir kişinin yerine getirmesi gerekir. İyice düşünüp görüşünüzü söyleyin*"¹⁹ demek suretiyle bir an önce siyasî otorite boşluğunun doldurulması gerektiğine işaret ederek devlet başkanını belirleme sürecini başlattı. Bunun üzerine önce Ensar, Sakifetu Benî Sâ'ide'de toplanıp içlerinden birini halife seçmek için müzakerelere başladı. Sonra bu toplantıya Muhacirlerden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde b. el-Cerrah da katıldılar. Burada yapılan tartışmalar sonucu Hz. Ebû Bekir halifelğe uygun görüldü.²⁰

Bu müzakerelerde konuşmacıların Kur'an'ı referans olarak kullanıp kullanmadıkları incelendiğinde, kaynaklardaki bazı kayıtlara göre, kimi müzakerecilerin görüşlerini desteklemek amacıyla Kur'an'ı referans

¹⁷ Kelâ'î, s. 32-33; krsş. İbn Abdilber, İbn Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071), *el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, I-IV, Kâhire t.y., II, 670-671. Kelâ'î'nin kaydettiğine göre Süheyl bu konuşmasında sırasıyla Kur'an'ın şu ayetlerini okumuştur: ez-Zümer 39/30, Âlu İmrân 3/144, 185, el-Enbiyâ 21/35, el-Ankebût 29/57, el-Kasas 28/88 (Kelâ'î, s. 33).

¹⁸ Kelâ'î, s. 33-34. İbn Abdilber, II, 670-671. Süheyl b. Amr'ın hayatı hakkında bk. İbn Sa'd, VII, 404; İbn Abdilber, II, 669-672; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîz's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, I-VIII, Beyrut 1992/1412, VII, 287.

¹⁹ Vâkıdî, *Ridde*, 20.

²⁰ Hz. Ebû Bekir'in halife seçilme sürecine dair ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler hakkında bk. Cem Zorlu, *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Konya 2002, s. 73-162.

olarak kullandıkları görülmektedir. Bunların başında Vâkıdî'nin kaydettiği bir rivayet²¹ gelmektedir. Buna göre Benû Sâide gölgeğinde ilk konuşmayı yapanlardan Evsli Huzeyme b. Sâbit, halifenin Ensardan olması gerektiğini iddia ederken kendilerinin Allah'ın Kitabı'nda Ensar olarak vasıflandırıldıklarını²² ve bu özelliklerinden dolayı üstün olduklarını ileri sürmüştür. Sa'd b. Ubâde'nin adaylığını desteklemeyen Hazrecli Beşir b. Sa'd, halifenin Kureyş'ten olmasının daha doğru olacağını savunmuş ve İslâm'a hizmetlerini gündeme getiren Ensar'a, "*Allah'ın verdiği nimeti nankörlükle karşılayanlar ve milletlerini helak olacakları yere götürenler*"²³ gibi olmamaları uyarısında bulunmuştur.²⁴ Halifenin Ensardan olması gerektiğini savunan Sâbit b. Kays b. Şemmâs ise, İslâm'a ve Rasûlullah'a hizmetlerini hatırlatıp haklarında Allah'ın, "*Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler...*"²⁵ ayetini indirdiğini, ayrıca Rasûlullah'ın Ensarı övdüğünü ve yerine kimseyi halef bırakmadığını, insanlara Allah'ın kitabına ve kendi sünnetine uymalarını emrettiğini, dolayısıyla Allah'ın yardımcıları oldukları için halkın idaresinin de Ensara ait olması gerektiğini savunup Muhacirlere görüşlerini sormuştur.²⁶ Bunun üzerine Muhacirler adına Hz. Ebû Bekir konuşmuş, Ensarın bahsedilen özelliklerini kabul ettiklerini açıklayıp onlara, Allah'ın Muhacirler hakkında indirdiği şu ayeti okumuştur: "*...(O mallar) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'ın lütuf ve rızasını arayan, Allah'a ve Peygamberine yardım eden fakir Muhacirlerindir. İşte sâdiklar (doğru olanlar) bunlardır.*"²⁷ Bu ayette Allah'ın Muhacirleri sâdiklar olarak nitelendirdiğini vurguladıktan sonra şu ayeti okumuştur: "*Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sâdiklarla (doğrularla) beraber olun.*"²⁸ Daha sonra onlara Allah'ın bu ayetle Ensara, Muhacirlere tâbi olmalarını emrettiğini belirtmiş, Arapların da İbrahim peygamberin davetine muhatap olduğu için²⁹ Kureyşten birisini ancak lider olarak kabul

²¹ Vâkıdî, *Ridde*, s. 21-23; İbn A'sem, I [I-II], 4; krş. İbn Hişâm, IV, 1071 vd.

²² Kur'an'da şu iki ayette Medineli Müslümanlar Ensar olarak vasıflandırılmıştır: et-Tevbe 9/ 100, 117.

²³ İbrahim 14/28. Beşir b. Sa'd konuşmasında Kur'an'a atıfta bulunmadan bu ayetin metinde meali verilen kısmını kendi cümlesi gibi zikretmiştir.

²⁴ Vâkıdî, *Ridde*, s. 21; İbn A'sem, I [I-II], 4; krş. İbn Hişâm, IV, 1071 vd.

²⁵ el-Haşr 59/9.

²⁶ Vâkıdî, *Ridde*, s. 22; İbn A'sem, I [I-II], 4.

²⁷ el-Haşr 59/8.

²⁸ et-Tevbe 9/119.

²⁹ Hz. İbrahim'in duası ile ilgili ayet için bk. el-Bakara 2/128-129.

edebileceklerini söyleyip, Ömer b. el-Hattâb ile Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ı aday göstererek bunlardan birisine biat etmelerini teklif etmiştir.³⁰

Görüldüğü gibi Ensarın önemli bir kısmı, ısrarla halifenin kendilerinden olması gerektiğini savunurken, Hz. Ebû Bekir ile Ensardan bazıları halifenin Kureyşli ilk Muhacirlerden olmasının daha uygun olacağını savunmaktaydılar. Taraflar arasında yaşanan bu rekabette önce Ensar, Kur'an'da kendileri hakkında bulunan ayetleri hatırlatarak bunu, halifenin kendilerinden olması gerektiği hususunda argüman olarak kullandı. Sonra Hz. Ebû Bekir onların bu deliline karşılık Kureyşli ilk Muhacirlerin üstünlüğünü gösteren ayetleri hatırlatıp onların deliline karşılık vererek ilk Muhacirlerin önceliğini ortaya koydu. Böylece Hz. Ebû Bekir, halifenin Kureyşli ilk Muhacirlerden olmasının daha uygun olacağı görüşünün kabul görmesini sağladı.

İbn Sa'd³¹ ve Belâzuri'nin³² kaydettiği bir rivayete göre Hz. Ömer, Rasûlullah tarafından ümmetin emîni gösterildiğini belirterek Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'a biat etmeyi teklif etmiş, fakat Ebû Ubeyde ona, "İçinizde 'sıddîk' ve 'iki kişiden biri' varken bana mı biat ediyorsun?" karşılığını vererek bunu kabul etmemiştir. Görüldüğü gibi Ebû Ubeyde'ye göre Hz. Ebû Bekir, sıddîk unvanına sahip olması yanında hicret esnasında Rasûlullah'a eşlik ettiği için Allah tarafından Kur'an'da "iki kişiden biri"³³ olarak anılmıştır ve bu nedenle o, halifelğe kendilerinden daha lâyıktır.

Konu ile ilgili Taberî'nin Ebû Mihneftan naklettiği bir rivayete³⁴ göre ise, Hz. Ebû Bekir Benû Sâ'ide gölgeğinde ilk Muhacirlerin faziletini ve dine hizmetteki önceliğini anlatırken hangi şartlarda müslüman olup inançlarını koruduklarını ifade etmek amacıyla şu ayetleri okumuş-

³⁰ Vâkidi, *Ridde*, 23; İbn A'sem, I, 6-7. İbn Kuteybe'nin kaydettiğine göre Hz. Ebû Bekir, İslâm'a ilk giren Muhacirlerin peygamberin mensup olduğu ve Araplarca saygın kabul edilen Kureyş kabilesinden olduklarını, Ensarın onların vezir konumunda bulduklarını, Allah'ın kitabında kendileriyle kardeş, bollukta ve darlıkta ortakları olarak anıldıklarını, kendilerinin Ensarı sevdiğini, Ensarın Allah'ın kazasını kabul edip O'nun emrine teslim olmalarını, Muhacirlerin hakkını kabul edip onlara haset etmemelerini belirtip, "Siz zaruret içinde bulunsanız bile kendinize tercih edenlersiniz, vallahi Muhacir kardeşlerinizi tercihe devam ediyorsunuz..." diyerek 59. el-Haşr suresinin 9. ayetinde geçen, "...kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir" ifadesine atıfta bulunarak hilafetin ilk Muhacirlerin hakkı olduğunu savunmuştur (İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 13-14).

³¹ İbn Sa'd, III, 181.

³² Belâzuri, *Ensâb*, II, 259-260.

³³ Ebû Bekir'in Kur'an'da "iki kişiden biri" olarak anıldığı ayet şudur: "...Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir,' diyordu..." (et-Tevbe 9/40).

³⁴ Taberî, *Târîh*, II, 242.

tur:³⁵ “Onlar Allah’ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: ‘Bunlar, Allah katında bizim şefaatçılarımızdır,’ diyorlar”³⁶ “O’nu bırakıp kendilerine birtakım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah’a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler.”³⁷

İbn Abdirabbih’in kaydettiğine göre, Hz. Ebû Bekir, Benû Sâide gölgeğinde yaptığı konuşmada, halifenin Muhacirlerden olması gerektiğini savunurken, Allah’ın Kur’an’da Muhacirleri Ensardan önce zikrettiğini söylemiş ve bunun kanıtı olarak da Tövbe suresinin 100. ayetindeki, “İyilik yarışında önceliği kazanan Muhacirler ve Ensar ile onlara güzelce uyanlardan...”³⁸ kısmını okumuştur.³⁹

Netice olarak halifenin belirlenmesi için yapılan bu tartışmalarda Kureyş’ten birisinin halifelığının uygun olacağı, bu konuda ilk Muhacirlerin önceliği bulunduğu, onlardan da Hz. Ebû Bekir’in hicret esnasında Rasûlullah’a refakat etmesi ve buna Kur’an’da yer verilmesi, onun yerine günlük namazları kıldırması, Muhacirlerin en iyisi olması gibi nedenlerle bu işe en lâıyk şahıs olduğu anlaşılmış,⁴⁰ kısmî itirazlar olmakla birlikte sonuçta ona biat edilmiştir.⁴¹

Görüldüğü gibi ilk halifenin belirlenmesi hâdisesiyle ilgili yukarıda zikredilen rivayetlerde, Ensardan bazı şahıslar halifenin kendilerinden olması gerektiğini iddia ederken Ensarın faziletlerine işaret eden bazı ayetleri okumuş ya da bunlara atıfta bulunmuş, buna mukabil Muhacirler adına konuşan Hz. Ebû Bekir, halifenin ilk Muhacirlerden olmasını savunurken Muhacirlerin önceliğine işaret eden Kur’an’daki bazı ayetleri okumuş, Allah’ın Muhacirleri sâdıklar olarak nitelendirip mü’minlere sâdıklarla beraber olmalarını emrettiğini belirtip Ensarın Muhacirlere tabi olmaları gerektiğini ileri sürmüştü, Allah’ın Muhacirler ile Ensarı birlikte zikrettiği ayette Muhacirleri önce zikretmesini ilk Muhacirlerin üstünlüğünün delillerden biri olarak göstermiştir. Ayrıca Ebû Bekir’in Kur’an’da “iki kişiden biri” olarak anılması onun fazileti olarak algılanmıştır.

³⁵ Taberî, *Târîh*, II, 242; krş. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 14.

³⁶ Yûnus 10/18.

³⁷ ez-Zümer 39/3.

³⁸ et-Tevbe 9/100.

³⁹ İbn Abdirabbih, IV, 58-59.

⁴⁰ Vâkîdî, *Ridde*, 19-20, 24; İbn Sa’d, III, 181-2; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 13-15; Belâzurî, *Ensâb*, II, 259-263; Taberî, *Târîh*, II, 242-4; İbn A’sem, I, 7; İbn Abdirabbih, IV, 256; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, I-II, İrfan Yayınevi, İstanbul 1980, II, 1179.

⁴¹ Vâkîdî, *Ridde*, 24-26; İbn Sa’d, III, 181-3; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 15-17; Belâzurî, *Ensâb*, II, 264-270; Taberî, *Târîh*, II, 243-4; İbn A’sem, I, 7-10; İbn Abdirabbih, IV, 258-60; .

Sonuç olarak ashabın kimin halife olacağı hakkında Kur'an'da açık bir hüküm bulunmadığının farkında oldukları, ilk halifenin belirlenmesi sürecinde hem Ensarın hem de Muhacirlerin halifenin kendilerinden olmasını arzu ettikleri, birbirlerini ikna etmek için dine hizmette ve fazilette hangi tarafın üstün olduğunu belirlemek amacıyla Kur'an'daki bazı ayetleri okudukları ve bu sayede Kureyşli ilk Muhacirlerin Ensarın önünde olduğu görüşünün benimsendiği ve bu yönüyle Kur'an'ın ilk halifenin seçilmesinde dolaylı olarak etkili olduğu anlaşılmaktadır.

İrtidat ve İsyan Edenlerle Mücadelede Kur'an

Hz. Ebû Bekir halife seçilince bazı Arap kabileleri İrtidat ve isyan ettiler.⁴² Vâkıdî'nin kaydettiğine göre bu gelişme karşısında endişelenen Hz. Ebû Bekir, sahâbileri Mescidde toplayarak bu konuyu istişare etti. Hz. Ömer ona şu öneride bulundu: *"Ey Rasûlullah'ın halifesi! Bildiğin gibi Araplar gerisin geriye küfre dönmüştür. Sen Üsâme b. Zeyd ordusunun görevini yerine getirmesini istiyorsun. Hâlbuki Üsâme ordusunda Arap halkları ve kahramanları vardır. Eğer bu orduyu yanında tutarsan, İrtidat eden bu Araplara karşı kesinlikle galip gelirsin."* Hz. Ebû Bekir bu öneriye karşı olduğunu şu sözlerle ifade etti: *"Bu şehirde yırtıcı hayvanların beni yiyeceğini bilsem bile, Rasûlullah'ın "Üsâme ordusunu gönderin" emri gereğince Üsâme b. Zeyd ordusunu görevine göndereceğim."* Sonra onlara şu ayeti okudu:⁴³ *"De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez..."*⁴⁴ Halife bu ayeti okuyarak çıkacak tehlikeler karşısında Allah'a güvenip dayandığını, onun takdir ettiği ne ise sadece bunun başlarına geleceğini, dolayısıyla onun emrini yerine getirmenin en isabetli yol olduğunu ifade etmiştir.

Sonra halife konuşmasına devam ederek onlara, irtidat eden Arapların bir kısmının namazı inkâr edip kılmadığını, bir kısmının ise namazı kılıp zekâtı vermeyi reddettiğini belirtip, kendisinin namaz ile zekâtın arasını ayırmaya asla müsaade etmeyeceğini söyleyip bunlarla da savaşacağını açıkladı. Bunun üzerine Hz. Ömer, zekâtı reddedenlerden bir yıllığına zekâtlarını almayıp onlara yumuşak davranmasını, şayet böyle yaparsa bu sayede onların eski hallerine dönebileceklerini, bu durumda Rasûlullah'ın, *"İnsanlarla, Allah'tan başka ilâh olmadığını ve benim - Muhammed - Allah'ın elçisi olduğumu söyleyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Eğer bunu derlerse canlarını ve mallarını benden korumuş"*

⁴² Vâkıdî, *Ridde*, s. 30-31; İbn A'sem, I, 14-15.

⁴³ Vâkıdî, *Ridde*, s. 31.

⁴⁴ et-Tevbe 9/51. Muhtemelen halife bu ayetin tamamını okumuştur. Ayetin tamamı ise şöyledir: "De ki: "Allah, bizim için ne yazmış (takdir etmiş) ise ancak o, bize ulaşır, bizim sahibimiz O'dur. İnananlar Allah'a dayansınlar."

olurlar.” sözüne uygun hareket etmiş olacağını söyledi.⁴⁵ Hz. Ebû Bekir ise ona şu karşılığı verdi: “*Vallahi Nebi'nin (s.a.v.) zekât olarak aldığı bir deve ipini dahi vermeseler bundan dolayı onlarla -öleceğimi bilsem bile-sonuna kadar savaşırım. Biz onlarla, Allah va'dini gerçekleştirip bize olan sözünü yerine getirinceye kadar mutlaka harbedeceğiz. Çünkü sözü doğru olan ve sözünden dönmeyen Allah şöyle demiştir: “Allah sizden, inanıp iyi işler yapanlara va'detmiştir: Onlardan öncekileri nasıl hükümrân kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümrân kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştıracak ve korkularının ardından kendilerini (tam) bir güvene erdirecektir. Bana kulluk edecekler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmayacaklar.*”⁴⁶ Halifenin bu cevabı karşısında Hz. Ömer, “*Ey Rasûlullah'ın halifesi! Şüphesiz Allah, İrtidat edenlere karşı savaşmak hususunda senin gönlüne ferahlık vermiştir. Emrin başımız üstüne.*”⁴⁷ diyerek ikna olduğunu ifade etti.

Vâkîdî'nin kaydettiği bu rivayet doğruysa, Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın siyasi çizgisinden ayrılmamayı ilke edinmiş, devletin varlığının ve geleceğinin buna bağlı olduğunu kavramış, Hz. Ömer'in mevcut şartlarda gerçekçi ve akılcı temele dayanan ve çoğu Müslümanlar tarafından da paylaşıldığı anlaşılan önerilerini kendi ilkesine aykırı bulduğu için kabul etmemiş, muhtemel riskler karşısında sadece Allah'ın takdirine ve vaadine inandığını ve güvendiğini ayetlerle dile getirmiştir. Dolayısıyla o, okuduğu ayetten hareketle Allah'ın kendilerini yeryüzüne hâkim kılacağına ve İslâm dinini tam olarak yerleştireceğine, bunu Kur'an'da kendilerine vaat ettiğine, vaadinden ve sözünden dönmeyeceğine kesin olarak inanmaktaydı.⁴⁸ Ona göre Müslümanlar Allah'a güvenip dayanarak onun va'dinin gerçekleşmesi için çalışmalıdır. O bu inanç ve düşünmesini ayetlere dayanarak izah ettiği için sahâbileri ikna etmeyi başarmış ve kararını desteklemelerini sağlamıştır.

Hz. Peygamber'in vefatından dolayı görevine gidememiş olan Üsâme b. Zeyd ordusunu, halife seçildikten sonra Hz. Ebû Bekir, aynı görevi tamamlamak üzere göndermiş ve bu ordu görevini yerine getirerek

⁴⁵ Vâkîdî, *Ridde*, s. 31.

⁴⁶ en-Nür 24/55. Taberî bu ayetin tefsirinde, Allah'ın daha önce İsrail oğullarına yaptığı gibi, iman edip Allah ve Resulünün emir ve yasaklarına uyanları yeryüzüne egemen kılacağını, Arap ve acem müşriklerin topraklarına varis kılarak oraları idareciler yapacağını bu ayetle haber verdiğini ifade etmektedir (Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Rüstem (310/922), *Tefsîru't-Taberî*, I-XXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1405, XVIII, 158.

⁴⁷ Vâkîdî, *Ridde*, s. 32.

⁴⁸ Hz. Ebû Bekir'in Allah'ın vaadine olan inancında Hz. Peygamber'i örnek aldığı söylenebilir. Zira o Mekke'nin fethi günü okuduğu hutbede, “Yüce Allah, vaadini yerine getirdi; askerine yardım etti; yalnız başına düşmanları mağlûp etti” demiştir. Bk. Belâzurî, *Futûh*, s. 54; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 60.

geri döndükten⁴⁹ sonra, İrtidat ve isyan edenlerle mücadele etmek üzere yeni bir ordu hazırlayıp başına Hâlid b. Velid'i getirmiştir.⁵⁰ İrtidat eden kabilelere de içeriği aynı olan birer mektup yazmıştır. Hem Vâkidî hem de Taberî'nin eserlerinde küçük farklılıklarla yer alan bu mektup, halifenin muhataplarını Kur'an ayetleriyle ikna ederek diplomatik yoldan sonuç almayı hedeflediğini gösterir niteliktedir. Vâkidî'nin kaydettiği mektupta Hz. Ebû Bekir, önce Allah'ın birliğine ve Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna inandığını, Allah'ın Muhammed'i, "*müşrikler hoşlanmasalar da (kendi) dinini bütün dinlere üstün kılmak için hidayet ve Hak Din ile*"⁵¹ ve "*diri olan kimseyi uyarısın ve verilen söz de inkârcıların aleyhine çıksın*"⁵² diye gönderdiğini belirtmiş, onları Allah'tan korkmaya, Muhammed'in kendilerine getirdiğine inanmaya ve Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerden olmaya çağırmış, Allah'ın, "*Allah kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın*"⁵³ dediğini ifade etmiştir. Cahillik ederek şeytana uyup irtidat edenlerden haberdar olduğunu, şeytana uymamalarını, çünkü Allah'ın insanlara, "*Şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlerinden olmaya çağırır*"⁵⁴ uyarısında bulunduğunu belirtmiştir. Sonra da onlara, Hâlid b. Velid'i bir orduyla kendilerine gönderdiğini, önce onları İslâm'a davet edeceklerini, kabul etmeyenlere karşı en şiddetli şekilde savaşım cezalandıracaklarını, hatta onları yakacaklarını, eş ve çocuklarını esir ve mallarını da ganimet sayacaklarını bildirmiştir.⁵⁵

Taberî'nin Seyf b. Ömer'den naklettiği mektupta ise halife onlara, Allah'ın Hz. Muhammed'i insanlara müjdeci, uyarıcı ve hidayet rehberi olarak gönderdiğini,⁵⁶ görevini yerine getirdikten sonra yine onun takdiriyle vefat ettiğini, Allah'ın bunu hem ona hem de Müslümanlara haber verdiğini belirtip şu ayetleri kaydetmiştir: "*Muhakkak sen de öleceksin,*

⁴⁹ Üsâme ordusunun gönderilmesi ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. İsrail Balcı, *İdarî ve Siyasî Yönden Hz. Ebû Bekir Dönemi*, Samsun 2007, s. 49-54.

⁵⁰ Vâkidî, *Ridde*, s. 41; Kelâî, s. 58, 59. Kelâî'nin kaydettiğine göre Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velid'e verdiği talimatını içeren mektubunda, "kafirler istemeseler de" Allah'ın dinine yardım edeceğini ve diğer bütün dinlere üstün kılacağını vurgulamıştır (Kelâî, s. 61). Halife Allah'ın "*kafirler istemeseler de*" dediğini belirterek Kur'an'ın et-Tövbe 9/32, 33, el-Fetih 48/28, es-Saf 61/9 ayetlerini referans göstermiştir.

⁵¹ et-Tevbe 9/33.

⁵² Yâsîn 36/70.

⁵³ el-Kehf 18/17.

⁵⁴ Fâtır 35/6.

⁵⁵ Vâkidî, *Ridde*, s. 41-42; krş. Kelâî, s. 63-66. Mürtedlere yakılma cezasının verilip verilmediği hakkında geniş bilgi için bk. İsrail Balcı, "Mürtedlerin Yakılarak Öldürüldüğüne dair Rivayetlerin Tahlili", *dinbilimleri*, Cilt: 6, Sayı: 4, 2006 (<http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt6/sayi4/makale/balci.pdf>).

⁵⁶ Ebû Bekir bu mektubunda Rasûlullah'ın görev ve vasıflarını anlatırken, Kur'an'dan alıntı olduğuna işaret etmeden Yâsîn 36/70 ve el-Ahzâb 46/33. ayetlerdeki ifadeleri zikretmiştir.

onlar da ölecekler⁵⁷ “Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedi mi kalacaklar?”⁵⁸ “Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah’a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”⁵⁹ Hz. Muhammed’in öldüğünü, tek olan Allah’ın ise ölümsüz olup sadece ona ibadet ettiklerini, Allah’tan korkup Peygamberin kendilerine getirdiklerine bağlı kalmalarını, Allah’ın hidayete erdirdiklerinden olmalarını, çünkü şeytan hakkında Allah’ın, “Allah kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın”⁶⁰ dediğini belirtmiştir. Müslüman iken cehaletle şeytana uyup dininden dönenlerin bulunduğunu bildiğini, şeytana uymamalarını, çünkü Allah’ın, “Hani biz meleklere: Âdem’e secde edin, demiştik; İblis hariç olmak üzere, onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne fena bir değişimdir!”⁶¹, “Çünkü şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlinden olmaya çağırır”⁶² uyarısında bulunduğunu belirtmiştir. Son olarak onlara, gönderdiği ordunun önce kendilerini İslâm'a davet edeceğini, bu daveti kabul etmeyenlerle en şiddetli biçimde savaşıp cezalandıracaklarını, hatta onları yakacaklarını, eş ve çocuklarını esir ve mallarını da ganimet sayacaklarını bildirmiştir.⁶³

Görüldüğü gibi Taberî'nin kaydettiği mektupta Vâkıdî'den farklı olarak bazı ilâveler bulunmaktadır. Bu ilâveler de Rasûlullah'ın vefat edeceğine ilişkin ayetler ile şeytanın insan ve Allah ilişkisinden söz eden el-Kehf suresinin 50. ayetidir. Mektubun yazılış amacı ve muhatapları dikkate alındığında, Taberî'nin kaydettiği bu ayetlerin mektupta yer alması muhtemeldir. Zira halife bu mektuplarla İrtidat eden kabilelerdeki Müslümanların İslâm'a bağlılığını güçlendirmeyi, mürtedlerin tekrar İslâm'a dönmelerini sağlamayı ve irtidatta ısrar edenleri inatlarından vazgeçirmeyi amaçlamıştır. Bu amacına ulaşmak için de muhataplarını ikna edecek ayrıntılı ve uzun mektup yazdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca

⁵⁷ ez-Zümer 39/30.

⁵⁸ el-Enbiyâ 21/34.

⁵⁹ Âlu İmrân 3/144.

⁶⁰ el-Kehf 18/17.

⁶¹ el-Kehf 18/50.

⁶² Fâtır 35/6.

⁶³ Taberî, *Târîh*, II, 257-258; krş. Kelâî, s. 63-66. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 316. Taberî bu rivayeti Seyf b. Ömer'den Abdullah b. Saîd - Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik yoluyla nakletmiştir.

mektupta, müspet sonuç almak için askeri gücü en etkin biçimde kullanmaktan kaçınmayacağını muhataplarına açıkça ifade etmiştir.

Vâkıdî'nin kaydettiği bir kayda göre, Hz. Ebû Bekir, zekât vermeye karşı çıkan Kindelilerin, yaşadıkları bölgede bulunan Müslüman birliğe karşı savaş hazırlığı içinde olduklarını öğrendiğinde, elinde yardım gönderecek askeri gücü bulunmadığı için endişelenerek kabilenin lideri Eş'as b. Kays'a (40/661) ve beraberindeki Kindelilere bir mektup yazıp onlara Allah'ın Kur'an'da, "*Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin!*"⁶⁴ dediğini belirterek sadece Allah'tan korkmalarını, ona verdikleri sözü tutmalarını, İslâm'a bağlı kalıp zekâta engel olmamalarını, tövbe edip hakka dönmelelerini emretmiştir.⁶⁵

Öte yandan kaynaklarda yer alan bazı kayıtlarda, İrtidat ve isyan eden kabileler içinde bulunan bazı Müslümanların görüş ve taleplerini Kur'an ayetlerine dayanarak dile getirdikleri görülmektedir. Vâkıdî'nin kaydettiğine göre, Kinde kabilesinin zekâtını toplamakla görevli Ziyâd b. Lebîd el-Beyâdî, bu kabilenin Benû Zühel b. Muâviye kolunu halifeye itaate çağırdığında, onların ileri gelenlerinden el-Hâris b. Muâviye, itaate çağrıldıkları halife ile aralarında herhangi bir anlaşma bulunmadığını söyleyerek ona karşı çıktı. Ziyâd da ona, aralarında herhangi bir anlaşma bulunmasa da bu işe Ebû Bekir'i seçtiklerini ifade etti. Bunun üzerine Hâris Ziyâd'a, Allah'ın, "*Birbirinin mirasçısı olan akraba, Allah'ın Kitabı'na göre birbirine daha yakındır*"⁶⁶ dediğini, dolayısıyla insanlar içinde hilafeti en fazla ehlibeytin hak ettiğini belirtip, neden ehlibeyti bu işten uzak tuttuklarını sordu. Ziyâd da ona cevaben, Ensar ve Muhacirlerin kendi işlerini ondan daha iyi bildiklerini söyleyince, Hâris de ona, haset ettikleri için hilafeti ehlibeyte vermedikleri suçlamasında bulundu ve Rasûlullah'ın yerine kimseyi tayin etmeden vefat ettiğini belirterek Ziyâd'ı oradan kovdu.⁶⁷ Eğer bu rivayet doğruysa, Kinde kabilesi içinde el-Hâris b. Muâviye gibi düşünenler bulunmaktaydı. Onlara göre, Rasûlullah kimseyi yerine halef bırakmadan vefat ettiğine göre onun idarî görevi miras kalmıştır. Kur'an'ın işaret ettiği gibi miras da ehlibeyte düşmektedir. Rasûlullah'ın mirası olan idarî görevi de ehlibeyte aittir. Dolayısıyla onların, Hz. Ebû Bekir ehlibeyttan olmadığı için onun

⁶⁴ Âlu İmrân 3/102.

⁶⁵ Vâkıdî, *Ridde*, s. 108; İbn A'sem, I, 55-56. Ayrıca mektubunda Hz. Ebû Bekir, zekâtı almak üzere görevlendirilmiş olan Ziyâd b. Lebîd'i azlettiğini, onun yerine istedikleri şahsı getireceğini bildirmiştir. Bk. Vâkıdî, *Ridde*, s. 108; İbn A'sem, I, 56.

⁶⁶ el-Enfâl 8/75.

⁶⁷ Vâkıdî, *Ridde*, s. 98-99; İbn A'sem, I, 50. Kinde kabilelerinden destek bulamayan Ziyâd, Medine'ye gelerek durumu Hz. Ebû Bekir'e bildirmiş ve onlar üzerine bir ordu gönderilerek itaat etmeleri sağlanmıştır. Bk. Vâkıdî, *Ridde*, s. 100-102; İbn A'sem, I, 51-55.

hilâfetini kabul etmeye ve ona zekât vermeye yanaşmadıkları anlaşılmaktadır.

Yine Vâkıdî'nin bir kaydına göre, Benû Hanife kabilesinden bir grup, Hâlid b. Velid'in büyük bir orduyla Yemâme'ye geldiğini öğrendiklerinde kabilenin sözü dinlenen ileri gelenlerinden ve İslâm'a bağlı kalan Sümâme b. Usâl'e gidip durumu anlatarak ne yapmaları gerektiğini sormuşlar. Sümâme onları sağduyuya çağırarak, Hz. Muhahammed'in kesinlikle gönderilmiş bir peygamber, Müseyleme'nin ise yalancı bir adam olduğunu bilmelerini istemiş, Hz. Muhammed'in Rabbinden getirdiği şu Kur'an ayetlerini bizzat onun ağzından dinlediklerini belirtip şu ayetleri okumuştur: *"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hâ Mîm. Kitabın indirilmesi, güçlü ve bilgin olan Allah katındandır. O, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, cezası şiddetli, lütfu bol olandır. O'ndan başka tanrı yoktur, dönüş O'nadır."*⁶⁸ Sonra da onlara bu ayetlerin gerçek vahiy olup Müseylime'nin söyledikleriyle mukayese edilemeyeceğini, dolayısıyla kendisinin geceleyin Hâlid b. Velid'e gidip ailesi ve malları için eman dileyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine onlar da Sümâme ile birlikte Hâlid b. Velid'e gidip eman almışlardır.⁶⁹

Vâkıdî'nin kaydettiğine göre, Hâlid b. Velid, öncü birliklerinin yalalayarak kendisine getirdiği Benû Hanife kabilesinden 23 kişiye, Müseylime hakkındaki görüşlerini sormuş, bunlardan iki kişi hariç hepsi, Müseylime'nin nübüvvetinde Muhammed'in ortağı olduğunu söylemiştir. Müccâ'a b. Mürâre ise arkadaşı Sâriye b. Âmir ile birlikte İslâm'a bağlı kaldıklarını ancak kabileleri içinde korktukları için bunu açıklamadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Hâlid b. Velid, Müccâ'a ile Sâriye'yi ayırıp diğerlerini öldürdükten sonra Müccâ'a'ya yönelmiş, Müccâ'a kendisini de öldüreceğinden korktuğunu ifade ederek bir kere daha İslâm'a bağlılığını vurgulamış ve Hâlid'e, içlerinden çıkan Müseylime yüzünden masumları öldürmemesi gerektiğini, çünkü Allah'ın Kur'an'da, *"Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez"*⁷⁰ dediğini belirtmiştir. Onun bu cevabı karşısında Hâlid bu iki kişiyi öldürmemiş, ancak söylediklerinden emin olamadığı için onlara tutuklu muamelesi yapmıştır.⁷¹

Öte yandan Müslümanlar ridde savaşlarında daha çok Müseylime güçleri karşısında zorlanmışlar, birkaç kez yenilgi tehlikesi atlattıktan sonra galibiyeti elde etmişlerdir. Vâkıdî'nin bir kaydına göre, bu savaşa katılan Ensardan Râfi' b. Hudeyc, Hanifeoğullarına karşı savaşa çağırılınca kadar, Kur'an'ın *"Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı, onlar*

⁶⁸ el-Mü'min 40/1-3.

⁶⁹ Vâkıdî, Ridde, s. 65-66; İbn A'sem, I, 30.

⁷⁰ el-En'âm 6/164.

⁷¹ Vâkıdî, Ridde, s. 66-67.

*Müslüman oluncaya kadar savaşmaya çağırılacaksınız*⁷² ayetini okuduklarını, ancak ayette zikredilen topluluğun kim olduğunu bilmediklerini, Yemâme'de defalarca yenilgi tehlikesiyle karşılaşmış, sadece Allah kendi dinini yüceltmek istediği için savaşı kazandıklarında, ayette zikredilen topluluğun Hanifeoğulları olduğunu anladıklarını söylemiştir.⁷³ İbn Kesir'in kaydettiğine göre Ebû Huzeyfe'nin mevlası Sâlim b. Ubeyd bu savaşta sancaktarlık yaparken şu ayetleri okuyarak şehit düşmüştür:⁷⁴ *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir"*⁷⁵ *"Nice peygamberlerin yanında Rabb'e kul olmuş pek çok kimse savaşmıştır."*⁷⁶

Netice olarak Hz. Ebû Bekir, gerek Üsâme b. Zeyd ordusunu Rasûlullah'ın emri doğrultusunda görevine gönderme kararlılığını gösterirken gerekse zekât vermeyi reddedenlere karşı savaş kararı alırken Kur'an'ın bazı ayetlerini referans almış ve bu ayetleri okuyarak farklı düşünceye sahip Müslümanları ikna ederek kendi kararını desteklemelerini sağlamıştır. İrtidat veya isyan eden kabilelere gönderdiği mektuplarda kabile içindeki herkesi muhatap almış, bu mektuplarda Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu ve görevini yerine getirdikten sonra vefat ettiğini, İslâm'a bağlı kalmaları ve şeytana uymamaları gerektiğini Kur'an'dan ayetlere dayanarak açıklamış, irtidatta ısrar edenleri en ağır biçimde cezalandırmakla tehdit etmiştir. Böylece o, bu kabilelerdeki Müslümanların İslâm'a bağlılıklarını pekiştirmek, İrtidat edenlerin dine geri dönmelerini sağlamak, irtidatta ısrar edenlerin inadını kırmak istemiş ve bu diplomasiyi askeri güç ile desteklemiştir. Öte yandan bu kabileler içinde bazı Müslümanların kendi görüşlerini desteklemek amacıyla Kur'an'ın ilgili ayetlerini okuyarak muhataplarını etkiledikleri anlaşılmaktadır.

İlk Fetih Hareketlerinde Kur'an

Hz. Ebû Bekir döneminin en önemli olaylarından birisi Irak ve Suriye cephelerinde başlatılan fetih harekâtıdır. Hz. Ebû Bekir İrtidat ve isyan hareketlerini bastırarak Arap Yarımadasında siyasi birliği sağlandıktan sonra, Irak ve Suriye taraflarına askeri birlikler sevk ederek Sâsânî ve Bizans imparatorluklarına karşı fetih harekâtı başlatmıştır. Burada olayın ayrıntısı⁷⁷ değil sadece ilk fetihlerin başlaması ve devamı

⁷² el-Fetih 48/16.

⁷³ Vâkıdî, *Ridde*, s. 73-74; Kelâî, s. 133.

⁷⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, VI, 337.

⁷⁵ Âlu İmrân 3/144.

⁷⁶ Âlu İmrân 3/146.

⁷⁷ İlk İslâm fetihleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsrail Balcı, *İlk İslâm Fetihleri ve Savaş-Barış İlişkisi*, Samsun 2007.

sürecinde Kur'an ayetlerinin referans olarak kullanıldığını gösteren rivayetler ele alınarak değerlendirilecektir.

Vâkıdî'nin kaydına göre Hz. Ebû Bekir, emrindeki yerel güçlerle Irak bölgesine akınlar düzenleyen el-Musennâ b. el-Hârise eş-Şeybânî'nin kendisinden yardım talep etmesi üzerine, irtidat hareketlerini bastırdıktan sonra Yemâme'de bulunan Hâlid b. Velid'i ve emrindeki İslâm ordusunu Irak'a gönderme kararı almıştır.⁷⁸ Bu kararını Hâlid'e ve ordusuna bildirdiği mektupta, önce, vaadini yerine getirdiği, kulunu doğruladığı, dostlarını yücelttiği, düşmanlarını alçalttığı, dinini açığa çıkardığı ve ayrılıkçıları yenilgiye uğrattığı için Allah'a hamdetmiş,⁷⁹ sonra Kur'an'ın, *"Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslâm'ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaat etti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır"*⁸⁰ ayetini kaydederek⁸¹ Allah'ın mü'minleri yeryüzünde egemen kılacağına dair kesin bir vaatte bulunduğunu vurgulamış, Allah'ın kullarına cihadı emredip farz kıldığını ve Kur'an'da, *"Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz"*⁸² dediğini belirtip Hz. Peygamber'in şehitlerin elde edecekleri mükâfatlarla ilgili bir sözünü zikretmiş, cihadı bütün zorluk ve mahrumiyetlerine rağmen Allah'ın emrini yerine getirmek amacıyla arzu etmelerini tavsiye ederek onları şu ayetle Allah yolunda savaşa çağırmıştır: *"Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edin. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."*⁸³ Sonra da Hâlid'e ordusuyla birlikte Irak'a gidip İranlılara karşı savaşan Musennâ b. el-Hârise'ye destek vermesini emretmiştir.⁸⁴

Bu mektup, Hz. Ebû Bekir'in İslâm toplumunun geleceği hakkındaki görüşünü ve cihad anlayışını açıkça ortaya koymaktadır. O, en-Nür suresinin yukarıda zikredilen 55. ayetine dayanarak, Allah'ın iman edip

⁷⁸ Vâkıdî, *Ridde*, s. 126-127; İbn A'sem, I, 73-74. Kıtık ve sıkıntı sebebiyle daha önce İran topraklarına gelerek Kısra'nın izniyle Irak'a yerleşen Araplar ile İranlılar arasında zaman içinde sorun çıkmış, Kufe bölgesinde kısmi bir mücadele başlamıştı. İranlılara karşı bölgede savaşan Arapların liderliğini yapan Musennâ b. Hârise eş-Şeybânî Müslüman olmuş ve mücadelesini sürdürmüştür. Vâkıdî, *Ridde*, 128; İbn A'sem, I, 74.

⁷⁹ Vâkıdî, *Ridde*, s. 128; İbn A'sem, I, 75.

⁸⁰ Nür 24/55.

⁸¹ İbn A'sem, I, 75.

⁸² el-Bakara 2/216.

⁸³ et-Tevbe 9/41.

⁸⁴ Vâkıdî, *Ridde*, s. 128-129; İbn A'sem, I, 75.

iyi davranışlarda buldukları için mü'minleri yeryüzünde egemen kıla-
cağına, İslâm'ı yerleştirip koruyacağına, korku döneminden sonra kendi-
lerine güven sağlayacağına kesin olarak inanmaktadır. Bu inancını daha
önce namazı kılıp zekâtı reddedenlere karşı savaş açacağını ilân ederken
de ifade etmiştir. İrtidat olaylarının başarıyla bastırılması onun bu inan-
cını daha da pekiştirmiştir. Bu yüzden Hâlid'e gönderdiği mektupta önce
Allah'ın ridde savaşlarında vaadini yerine getirdiğini, kendisini doğrula-
dığını, dostlarını yücelttiğini, düşmanlarını alçalttığını, dinini açığa çı-
kardığını ve ayrılıkçıları yenilgiye uğrattığını ifade etmiş, sonra bu vaadi
haber veren ayeti hatırlatıp bir kere daha Allah'ın kendilerine verdiği
söze olan sarsılmaz inancını vurgulamıştır. Ona göre Allah'ın bu vaadi
müminlerin görevlerini yerine getirmeleriyle gerçekleşecektir. Bu görevle-
rin başında da cihat gelmektedir. Halife Allah'ın cihadı farz kılıp emretti-
ğini ve bütün zorluklarına katlanarak gönülden cihada iştirak edilmesi
gerektiğini Kur'an'ın ilgili ayetlerini zikrederek temellendirip onları Allah
yolunda savaşa teşvik etmiştir. Hz. Ebû Bekir'in Allah'ın mü'minleri
yeryüzüne hâkim kılaacağına inanması ve bunu diğer müminlere de tel-
kin etmesi, onun ilk fetihleri bu inanç ve beklenti içinde başlattığını gös-
termektedir.

Sonra Hz. Ebû Bekir, Musennâ'ya bir mektup yazarak, Hâlid b.
Velid'i yardımına gönderdiğini belirterek aşireti ve askerleriyle birlikte
Hâlid'i karşılamasını, ona yardımcı olup emrine karşı çıkmaması talima-
tını vermiş, Hâlid b. Velid'in Allah'ın kitabında, "*Kâfirlere karşı çetin,
kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûa varırken, secde ederken
görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler*"⁸⁵ diye nitelendirdiği kişilerden
biri olduğunu ve onu komutan tayin ettiğini bildirmiştir.⁸⁶ Görüldüğü
gibi halife, bölgede komutanlık yapan Musennâ'ya Hâlid'i başkomutan
tayin ettiğini bildirmekle yetinmemiş, Hâlid'in Kur'an'da Allah'ın özellik-
lerini bildirdiği ashaptan birisi olduğunu belirterek onu ayrıcalıklı yapan
özellğine işaret etmiştir. Bu ayeti zikrederek aynı zamanda Hâlid'in or-
dusunda bulunan ashâbı üstün kılan özelliklerine de dikkat çekmiştir.

Vâkidi'nin kaydettiğine göre Hz. Ebû Bekir, Suriye tarafında fetih
harekâtı başlatmaya karar verdiğinde Müslümanları Mescidde toplayıp
onlara, Allah'ın imanlarını artırdığını, kendilerine yardım ettiğini ve
Kur'an'da, "*Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a razı oldum*"⁸⁷ dediğini belirtmiş, sonra
onlara Rasûlullah'ın Şam üzerine gitmeyi hedeflediğini, buna ömrünün
vefa etmediğini, bu düşüncesini vefat etmeden önce kendisine söylediğini,
onun hedefini gerçekleştirmek için şimdi Müslüman savaşçıları aile-

⁸⁵ el-Fetih 48/29.

⁸⁶ Vâkidi, *Ridde*, s. 130; İbn A'sem, I, 76.

⁸⁷ el-Mâide 5/3.

leriyle birlikte Şam tarafına sevk edeceğini açıklayıp onlara görüşlerini sormuştur. Onlar da Hz. Ebû Bekir'e, emrine uyacaklarını, çünkü Allah'ın, "*Ey inananlar, Allah'a itaat edin, Elçiye ve sizden olan buyruk sahibine itaat edin.*"⁸⁸ ayetiyle bunu kendilerine emrettiğini söylemişlerdir.⁸⁹ Sonra Hz. Ebû Bekir Yemen halkına ve Mekkelilere mektup yazarak, "Şam bölgesini kâfirlerden almak için" onları oraya göndereceğini belirtip, Kur'an'ın şu ayetiyle onları cihada katılmaya çağırmıştır:⁹⁰ "*Gerrek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edin.*"⁹¹

Hz. Ebû Bekir, Suriye tarafına sefere çıkmak üzere Medine'de toplanan askerlere ve onlara komutan tayin ettiği Yezîd b. Muâviye'ye yaptığı konuşmada, Allah'ın onlara sabır vermesini, yardım edip desteklemesini ve düşmanın eline düşürmemesini dileyip, "*Şüphesiz Allah'ın her şeyi yapmağa gücü yeter*"⁹² diyerek onlara birtakım emir ve tavsiyelerde bulunduktan sonra Kur'an'ın şu ayetini okumuştur:⁹³ "*Ey inananlar, inkâr edenlerle toplu halde karşılaşırsanız, onlara arakalar(ınıızı) döndür(üp kaç)mayın. Kim o gün savaşmak için bir tarafa çekilmek, ya da başka bir birliğe katılmak dışında arkasını döner(kaçar)sa o, Allah'tan bir gazaba uğrar, onun yeri cehennemdir; o ne kötü varılacak bir yerdir!*"⁹⁴ İbn Hibbân'ın kaydettiğine göre Hz. Ebû Bekir, verdiği bu talimatların sonunda, "... Allah kendi(dini)ne yardım edenlere elbette yardım eder. Kuşkusuz Allah kuvvetlidir, galiptir"⁹⁵ ayetini okuyup onlarla vedalaşmıştır.⁹⁶

Hz. Ebû Bekir Amr b. el-Âs'ı bir orduyla Filistin tarafına gönderirken ona da birtakım emir ve tavsiyelerde bulunmuş, müşrikler istemeseler de Allah'ın kendi dinine yardım edeceğini ve diğer bütün dinlere hâkim kılacağını⁹⁷ belirtmiş ve ona Allah'ın Kur'an'da övdüğü kişilerden olmasını tavsiye ederek şu ayeti okumuştur:⁹⁸ "*Onları, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize kulluk eden (insan)lardı.*"⁹⁹

⁸⁸ en-Nisâ 4/59.

⁸⁹ Vâkıdî, *Futûhu's-Şâm*, I, 2.

⁹⁰ Vâkıdî, *Futûh*, I, 3.

⁹¹ et-Tevbe 9/41.

⁹² el-Bakara 2/20.

⁹³ Vâkıdî, *Futûh*, I, 4-5.

⁹⁴ el-Enfâl 8/15-16.

⁹⁵ el-Hac 22/40.

⁹⁶ İbn Hibbân, *es-Sîre*, s. 256.

⁹⁷ Bu cümlenin şu ayetlerden mülhem olduğu anlaşılmaktadır: et-Tevbe 9/33, es-Saf 61/8-9.

⁹⁸ Vâkıdî, *Futûh*, I, 10-11.

⁹⁹ el-Enbiyâ 21/73.

Yezid b. Ebî Süfyân karşılaştığı Bizans ordusunu mağlûp edip ganimeti Medine'ye gönderince, Hz. Ebû Bekir Mekkelilere bir mektup yazarak, onları fetih ve cihada katılmaya çağırmış, Allah'ın onlara, “*Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edin. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.*”¹⁰⁰ dediğini ve bu ayetin ilk muhataplarının arasında onların da olduğunu belirtip, cihaddan geri kalmamalarını emretmiştir.¹⁰¹

Büyük bir Bizans ordusunun Ecnâdîn'de toplandığı haberini alan Hz. Ebû Bekir, Irak cephesi komutanı Hâlid b. Velid'i Suriye cephesi komutanlığına getirme kararı alıp bunu bir mektupla Hâlid'e bildirmiştir. Bu mektupta da Kur'an'ın, “*Ey inananlar, size, sizi acı azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?*”¹⁰² ayetini hatırlatarak onu cihada teşvik etmiştir.¹⁰³

Hâlid b. Velid, Ecnadîn'de toplanan Bizans ordusuna karşı yardıma gelmesi için Filistin tarafında bulunan Amr b. el-Âs'a gönderdiği mektupta, Kur'an'ın, “*Ağzlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasa da Allah, nurunu tamamlayacaktır.*”¹⁰⁴ ayetini zikrederek¹⁰⁵ düşmanın hedefini ve Allah'ın kendilerine vaadini hatırlatmıştır.

Yukarıda özetle zikredilen kayıtlara bakıldığında, Hz. Ebû Bekir'in Irak'ta Sâsânîlere karşı fetih harekâtını, bölgede İranlılara karşı akınlar yapan el-Musennâ'nın yardım talebi üzerine başlatma kararı almış, bunu müminlerin yeryüzüne egemen olmalarına giden bir adım olarak görmüş ve bu savaşı cihat kapsamında değerlendirerek sefere katılmanın farz olduğunu ilgili ayetlerle açıklamış, ashabın öncü rolünü üstlenmesini ve bunu diğer Müslümanların kabul etmesini sağlayacak bir politika izlemiştir. Buna karşılık Suriye tarafında Bizans imparatorluğuna karşı fetih harekâtına ise Rasûlullah'ın politikası çerçevesinde karar vermiş, Müslümanları bu bölgeye sevk etmek için yazdığı mektuplarda ve yaptığı konuşmalarda bu sefere katılmayı cihad olarak değerlendirip Allah'ın emri olduğunu belirtmiştir. Bu konuyla ilgili gerek mektuplarında ve gerekse konuşmalarında mesajlarını desteklemek ve meşrulaştırmak için konu ile ilgili Kur'an ayetlerini zikretmiştir. Sözü dilen ayetlerde Allah'ın her şeye gücünün yettiği ve İslâm'a yardım edeceği ve diğer

¹⁰⁰ et-Tevbe 9/41.

¹⁰¹ Vâkıdî, *Futûh*, I, 9.

¹⁰² es-Saf 61/10. Muhtemelen Hz. Ebû Bekir bu ayetin devamındaki şu ayeti de kaydetmiş olmalıdır: “Allah'a ve Elçisi'ne inanırsınız, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihat edersiniz. İşte bilirsiniz, sizin için en iyisi budur.” (es-Saf 61/11). Bu ayetin devamında da cihad edenlerin ulaşacakları cennet tasvir edilmektedir (es-Saf 61/12).

¹⁰³ Vâkıdî, *Futûh*, I, 19.

¹⁰⁴ es-Saf 61/8.

¹⁰⁵ Vâkıdî, *Futûh*, I, 40-41.

bütün dinlerden üstün kılacağı, kâfirlerle cihat etmeleri ve onlarla topluca savaşırken kaçmamalar gerektiği, savaşırken kaçmanın cezasının cehennem olduğu, eğer Allah'a yardım ederlerse Allah'ın da kendilerine yardım edeceği, Allah'ın mü'minlere topluca savaşa çıkmayı, malları ve canlarıyla cihat etmeyi emrettiği, cihadın karşılığının cennet olduğu vurgulanmaktadır.

İlk fetihlere katılan komutanların gerek savaş öncesinde gerekse savaş esnasında askerlerini savaşa teşvik etmek amacıyla yaptıkları konuşmalarda sözlerini Kur'an'dan ayetler okuyarak destekledikleri anlaşılmaktadır. Yezîd b. Ebî Süfyân Bizans güçleriyle ilk karşılaştıklarında askerlerini savaşa teşvik ederken, Allah'ın kendilerine yardım sözü verdiğini ve kendilerini meleklerle destekleyeceğini, çünkü Allah'ın Kur'an'da, "*Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir*"¹⁰⁶ dediğini; Rasûlullah'ın da cennetin kılıçların gölgesi altında bulunduğunu haber verdiğini söylemiştir.¹⁰⁷

Bizans ordusunun komutanı Müslümanlardan bir elçi talep edince ve bu işe Rebîa b. Âmir talip olunca, Yezîd b. Ebî Süfyân, Rebîa'nın tuzağa düşürülebileceği endişesini dile getirmiştir. Bunun üzerine Rebîa Yezîd'e Kur'an'ın, "*De ki: "Allah bizim için ne yazmış (takdir etmiş) ise ancak o, bize ulaşır, bizim sahibimiz O'dur. İnanalar Allah'a dayansınlar.*"¹⁰⁸ ayetini okuyup eğer kendisine bir şey olursa saldırıya geçmelerini söylemiştir.¹⁰⁹ Bizans komutanı Müslümanların neden İranlılar üzerine değil de Bizanslılar üzerine yürüdüklerini sorunca Rebîa, bunu kendilerine Allah'ın emrettiğini söyleyerek Kur'an'ın şu ayetini okumuştur:¹¹⁰ "*Ey inananlar, yakınınızda bulunan kâfirlerle savaşın, (onlar), sizde bir katılık bulsunlar.*"¹¹¹

Amr b. el-Âs'ın ordusunda bulunan Muhacirlerden birisi, askerleri savaşa teşvik ederken, Allah'ın kendilerine yardım sözü verdiğini ve sab-

¹⁰⁶ el-Bakara 2/249.

¹⁰⁷ Vâkıdî, *Futûh*, I, 6.

¹⁰⁸ et-Tevbe 9/51.

¹⁰⁹ Vâkıdî, *Futûh*, I, 7.

¹¹⁰ Vâkıdî, *Futûh*, I, 8. Rebîa b. Âmir'e bu elçiliği esnasında bir rahibin, Allah'ın Hicaz'da Arap Hâşimî ve Kureyşli bir nebi göndereceği bilgisine sahip olduklarını, ancak bu nebinin birtakım alâmetlerinin bulunması gerektiğini ve bunların; ona isrâ verilmesi, Ramazanı oruç ayı yapması, iyiliğe on misliyle karşılık verileceği hükmünü getirmesi ve ümmetine kendisine dua etmeyi emretmesi olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Rebîa ona, bunların Rasûlullah'da bulunduğunu ifade etmiş; ilk alâmetle ilgili 17. el-İsrâ suresinin 1. ayetini, ikinci alâmetle ilgili 2. el-Bakara suresinin 185. ayetini, üçüncü alâmetle ilgili 6. el-En'âm suresinin 160. ayetini ve dördüncü alâmetle ilgili de 33. el-Ahzâb suresinin 56. ayetini okumuştur. Bu açıklamalar üzerine sözü edilen rahip, Patriğine, hakkın Müslümanlarla beraber olduğunu söylemiştir. Bk. Vâkıdî, *Futûh*, I, 8.

¹¹¹ et-Tevbe 9/123.

redenlerin hayırla karşılık göreceğini, Allah'ın, "*Ey inananlar, yakınınızda bulunan kâfirlerle savaşın, (onlar), sizde bir katılık bulsunlar*"¹¹² dediğini söylemiştir.¹¹³

Suriye cephesinde birlik komutanı olan Hâlid b. Saîd, arkadaşlarını düşmana karşı saldırıya teşvik ederken, Allah'ın kendilerine yardım sözü verdiğini ve cihadı farz kıldığını, Allah'ın vereceği sevabı istemelerini ve onun şu sözüne uymalarını söyleyerek şu ayeti okumuştur:¹¹⁴ "*Allah, kendi yolunda kenetlenmiş binalar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.*"¹¹⁵

Şurahbil b. Hasene emrindeki askerleri savaşa teşvik ederken, Rasûlullah'ın, "*Cennet kılıçların gölgesi altındadır*" dediğini, Allah'ın ise, "*Ey inananlar, Allah'tan, ona yaraşır biçimde korkun ve ancak Müslümanlar olarak ölün*"¹¹⁶ diye emrettiğini söylemiştir.¹¹⁷

Dırâr b. el-Ezver b. Târik, emrindeki askerler düşmanı üstün görüp kendisine geri çekilmeyi teklif ettiklerinde onlara, Allah'ın kendilerine düşmanla karşılaştıklarında arkalarını dönüp kaçmayı yasakladığını söylemiş, Kur'an'ın, "*Kim o gün savaşmak için bir tarafa çekilmek, ya da başka bir birliğe katılmak dışında arkasını döner(kaçar)sa o, Allah'tan bir gazaba uğrar.*"¹¹⁸ ayetini okuyup onlara dünya karşılığında ahireti satın almalarını tavsiye etmiştir. Râfi' b. Umeyre et-Tâi ise, askerlere Allah'a itaat etmelerini, Tâlût'un askerlerinin, Câlut ve ordusuyla karşılaştıklarında dedikleri, "*Rabbimiz, üzerimize sabır dök! Ayaklarımızı sağlam tut ve o kâfir millete karşı bize yardım et!*"¹¹⁹ duasını yapmalarını tavsiye etmiştir.¹²⁰

Hâlid b. Velîd Ecnadin'de ordusunu savaşa teşvik ederken, Allah'ın kendilerine yardım sözü verdiğini, sayıca az olsalar da galip geleceklerini, zira Allah'ın, "*Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir*"¹²¹ va'dinde bulunduğunu söylemiştir.¹²² Hâlid b. Velîd, çarpışmalar sürerken Dırâr'ın cesur fakat tedbirsiz saldırılarda bulunduğunu gördüğünde onu uyarmış; dikkatli ve

¹¹² et-Tevbe 9/123.

¹¹³ Vâkıdî, *Futûh*, I, 13.

¹¹⁴ Vâkıdî, *Futûh*, I, 18.

¹¹⁵ es-Saf 61/4.

¹¹⁶ Âlu İmrân 3/102.

¹¹⁷ Vâkıdî, *Futûh*, I, 22.

¹¹⁸ el-Enfâl 8/16.

¹¹⁹ el-Bakara 2/250.

¹²⁰ Vâkıdî, *Futûh*, I, 35. Dırâr b. el-Ezver'in Yemâme savaşında şehit düştüğü de zikredilmektedir (Belâzurî, *Futûh*, s.) ki, zikredilen teşvik konuşmasını o, bu savaşta da yapmış olabilir.

¹²¹ el-Bakara 2/249.

¹²² Vâkıdî, *Futûh*, I, 41.

tedbirli davranmasını çünkü Allah'ın, “*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın*”¹²³ diye emrettiğini söylemiştir.¹²⁴ Yine Hâlid b. Velid, ordusunda gevşeme ve dağılma temayülü gördüğünde askerlerine yaptığı konuşmada onlara, “*Sabredin, direnin. Savaşa hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki, başarıya eresiniz*”¹²⁵ ayetini okumuştur.¹²⁶ Muâz b. Cebel ise, Müslümanları savaşa teşvik ederken, “*Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır.*”¹²⁷ ayetini okuyup Allah'ın saldırılarını mübarek kılmasını dilemiştir.¹²⁸ Yine bu savaşta Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Hâlid b. Velid'e tek başına düşmanın içine saldırarak kendisini tehlikeye atmaması uyarısında bulunmuş ve Allah'ın, “*Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Bununla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz.*”¹²⁹ dediğini belirterek ona grup halinde saldırıyı önermiştir.¹³⁰

Görüldüğü gibi ilk fetihlere katılan komutanlar askerlerini savaşa teşvik ederken Kur'an'dan ayetlerle konuşmalarının ve mesajlarının etkinliğini artırmak istemişlerdir. Onlar bu konuşmalarda okudukları ayetlerle şu mesajları vermek istemişlerdir; Allah kendilerine yardım edeceğine dair söz vermiştir, az sayıda olsalar da O'nun yardımıyla galip geleceklerdir. Başlarına sadece Allah'ın takdir etmiş olduğu şeyler gelir. Allah yakında bulunan kâfirlerle savaşmayı kendilerine emretmiştir. Müslümanlar birlik ve dayanışma içinde savaşmalı, Allah'a saygı duyarak emirlerini yerine getirmeli, Müslüman olarak ölmeli, savaştan kaçmamalı, savaşta Allah'tan yardım talep etmeli, sadece Allah'a dayanıp güvenmeli, savaşırken tedbirli davranmalı, cennete ulaşmak için malları ve canlarıyla cihad etmelidir. Sabreder, direnir, savaşa hazırlıklı, uyanık bulunur ve Allah'tan korkarlarsa Allah'ın yardımıyla başarıya ulaşacaklardır. Böylece gerek Hz. Ebû Bekir gerekse komutanlar mesajlarını Kur'an ayetlerine dayanarak verdikleri için muhatapları üzerinde etkili olmuşlar, dini ve manevî duyguları güçlendirerek ilk savaşların başarıyla sonuçlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Diğer Bazı Konularda Kur'an'ın Referans Olarak Kullanılması

Hz. Ebû Bekir'in hutbelerinde Müslümanlara öğüt verirken zaman zaman Kur'an ayetlerine yer verdiği görülmektedir. Bir hutbesinde Al-

¹²³ el-Bakara 2/195.

¹²⁴ Vâkıdî, *Futûh*, I, 47.

¹²⁵ Âlu İmrân 3/200.

¹²⁶ Vâkıdî, *Futûh*, I, 48.

¹²⁷ et-Tevbe 9/111.

¹²⁸ Vâkıdî, *Futûh*, I, 49.

¹²⁹ el-Enfâl 8/60.

¹³⁰ Vâkıdî, *Futûh*, I, 54.

lah'a ve Rasûlüne itaat etmelerini tavsiye ederken, “Kim elçiye itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirse (bül ki), biz seni onların üzerine bekçi göndermedik”¹³¹ ayetini okumuştur. Âhiret için hazırlıklı olmayı tavsiye ederken Allah'ın, “O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötülüğü de. O kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Allah sizi kendisin(in emirlerine karşı gelmek)den sakındırıyor. Allah, kullarına şefkatlidir”¹³² dediğini belirtmiştir.¹³³ Başka bir hutbesinde Allah'tan korkup ona saygı göstermelerini öğütlemiş, Allah'tan korkarak ona saygı gösteren Zekeriya ve ailesini bu özelliklerinden dolayı Allah'ın övdüğünü belirtip şu ayeti okumuştur:¹³⁴ “...gerçekten onlar hayır işlere koşarlar, umarak ve korkarak bize dua ederlerdi ve bize derin saygı gösterirlerdi.”¹³⁵

Zehebi'nin naklettiğine göre, Hz. Fâtıma Hz. Ebû Bekir'den babasının mirasını isterken, Kur'an'ın, “Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlüne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir”¹³⁶ ayetini delil olarak okumuş, Halife de ona, Rasûlullah'ın humustan kendi ailesine pay ayırmadığını ve bunu toplum için harcadığını söylemiştir.¹³⁷

Hz. Ebû Bekir vefatından önceki hastalığında, Hz. Ömer'i yerine vefat tayin ettiğine dair yazdırdığı ahitnameye, onun hakkında iyi zanna sahip olduğunu, eğer aksi olur, değişir ya da değiştirirse, herkesin kazandığının kendisine ait olacağını belirterek Kur'an'ın, “Haksızlık edenler, hangi dönüşe (hangi akıbeta) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir”¹³⁸ ayetini yazdırmıştır.¹³⁹

Hz. Ebû Bekir hastalığı ağırlaştığı sırada ziyaretine gelen kızı Âişe'nin bir şairin ölüm öncesi âni tasvir eden şiirini tekrarladığını duyunca ona, durumun şairin dediği gibi değil, Kur'an'ın şu ayetinde belir-

¹³¹ en-Nisâ 4/80.

¹³² Âlu İmrân 3/30.

¹³³ İbn Abdırabbih, IV, 61. İbn Hibbân'ın kaydettiğine göre Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın defnedilmesinden sonraki ilk hutbesinde Allah'ın vasıflarından bahsederken Kur'an'ın Şûrâ suresi 28. ayetinin, “O (Allah) (insanlar) umutlarını kestikten sonra yağmuru indirir, rahmetini yayar” mealindeki kısmını zikreder (İbn Hibbân, *es-Sîre*, s. 242).

¹³⁴ İbn Abdırabbih, IV, 62.

¹³⁵ el-Enbiyâ 21/90.

¹³⁶ el-Enfal 8/41. Hz. Fatıma bu ayetin tamamını değil, son kısmını delil olarak kullanmıştır.

¹³⁷ Zehebi, *Târih*, s. 24. Hz. Fâtıma da ona, bu ayet inince Rasûlullah'ın, “Muhammed ailesine ‘size zenginlik geldi’ müjdesi verin” dediğini belirtmiştir. Aynı yer.

¹³⁸ eş-Şu'arâ 26/227. Ebû Bekir bu ayetin son kısmını uyarı olarak kaydetmiştir.

¹³⁹ İbn Sa'd, III, 200; İbn A'sem, I, 122; Zehebi, *Târih*, 116-117.

tildiği gibi olduğunu söylemiştir:¹⁴⁰ “Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir, ey insan, işte bu senin öteden beri korkup kaçtığın şeydir denir.”¹⁴¹

Bütün bu rivayetler, vahiyle desteklenen Hz. Peygamber’den sonra onun idarî ve siyasî görevini üstlenen Hz. Ebû Bekir’in, konuşmalarını ve emirlerini temellendirmek amacıyla mümkün olduğu kadar buna destek olacak Kur’an ayetlerini zikrettiğini göstermektedir. Onun bu tutumunun otoritesini ve etkinliğini artırdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

İncelediğimiz kaynaklar içinde, Hz. Ebû Bekir dönemi olaylarında Kur’an’ın referans olarak kullanıldığını gösteren kayıtlar daha çok Vâkıdî’nin Kitâbu’r-Ridde ve Futûhu’ş-Şâm adlı eserlerinde yer almaktadır. Bunun, diğer tarihçilere göre Vâkıdî’nin Hz. Ebû Bekir dönemi olaylarına daha geniş ve ayrıntılı yer vermesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Hz. Ebû Bekir, vahiyle desteklenen ve her türlü otoriteyi elinde bulunduran Hz. Peygamber’den sonra iktidara geldiği için, oluşan otorite boşluğunu doldurmak amacıyla Kur’an’ı, incelediğimiz kayıtlarda yer aldığından çok daha fazla kaynak olarak kullanmış olmalıdır. Muhtemelen bu bilgiler, gerek râvilerin yetersiz Kur’an bilgisi gerekse tarihçilerin ihmalleri sonucu korunamamıştır.

Yaptığımız araştırmada vardığımız sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür: Hz. Peygamber vefat ettiğinde, onun ölüp ölmediği ile ilgili kuşkuları okuduğu Kur’an ayetleriyle Hz. Ebû Bekir gidermiş, onun ölmesi durumunda İslâm yolundan dönmemeleri gerektiğini ifade eden ayeti okuyarak onun vefatını ilk duyduklarında şaşırان insanları yatıştırarak toplumun paniğe kapılmasını ve kargaşa ortamına sürüklenmesini önlemiştir.

İlk halifenin kim olacağı hakkında Kur’an ve Sünnette açık bir hüküm bulunmadığı için hem Ensar hem de Muhacirler halifenin kendilerinden olması gerektiğini savunmuşlar, birbirlerini ikna etmek amacıyla Kur’an’ın kendileriyle ilgili ayetlerini referans olarak kullanmışlardır. Böylece Kureyşli ilk Muhacirlerin dine hizmette ve fazilette diğerlerinin önünde bulunduğu, onlar içinde de Hz. Ebû Bekir’in önceliğe sahip olduğu dolaylı yoldan da olsa ortaya konulmuştur. Bu yönüyle Kur’an ilk halifenin belirlenmesinde etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir hem Üsâme b. Zeyd ordusunu Rasûlullah’ın emrine uyararak görevine gönderme kararını alırken hem de zekât vermeyi reddedenlere karşı savaş kararı alırken Rasûlullah’ın politikasından ayrılmayı hedeflemiş, onun çizgisinde hareket ettiği takdirde Allah’ın yardı-

¹⁴⁰ İbn Abdirabbih, IV, 264.

¹⁴¹ Kâf 50/19.

mıyla galip geleceğine olan inancını Kur'an'ın bazı ayetleriyle temellendirerek, farklı politika izlenmesini isteyen müslümanları ikna ederek kendi kararını desteklemelerini sağlamıştır. İrtidat eden kabilelere gönderdiği mektuplarda tüm kabile mensuplarını muhatap almış, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu ve görevini yerine getirdikten sonra vefat ettiğini, İslâm'a bağlı kalmaları ve şeytana uymamaları gerektiğini Kur'an'a dayanarak açıklamış, irtidatta ısrar edenleri en ağır biçimde cezalandırmakla tehdit etmiştir. Böylece o, bu kabilelerdeki Müslümanların İslâm'a bağlılıklarını pekiştirmek, İrtidat edenlerin dine dönmelerini sağlamak, irtidatta ısrar edenlerin inadını kırmak istemiştir. Ayrıca bu kabilelerde bulunan bazı Müslümanlar, kendi görüşlerini desteklemek amacıyla Kur'an'ın ilgili ayetlerini okuyarak muhataplarını etkilemişlerdir.

Hz. Ebû Bekir Sâsânîlere karşı Irak'ta fetih harekâtını, bölgede akınlarda bulunan el-Musennâ'nın yardım talebi üzerine başlatma kararı almış, bunu müminlerin yeryüzüne egemen olmalarına ve İslâm dinin yayılmasının önünün açılmasına giden yol olarak görmüş, bu savaşı cihat kapsamında değerlendirerek sefere katılmanın farz olduğunu ayetlerle açıklamış, ashabın öncü rolünü üstlenmesini ve bunu diğer Müslümanların kabul etmesini sağlayacak bir politika izlemiştir. Bizans imparatorluğuna karşı Suriye bölgesindeki fetih harekâtına ise, Rasûlullah'ın politikası çerçevesinde karar vermiştir. Müslümanları Suriye bölgesine sevk etmek için yazdığı mektuplarda ve yaptığı konuşmalarda bu sefere katılmayı cihad ve Allah'ın emri olarak değerlendirip, Kur'an'daki cihad, savaş ve Allah'ın mü'minlere yardım edeceği ile ilgili ayetleri zikrederek talimatının meşru görülüp kabul edilmesini, Müslümanların dini duygularını kuvvetlendirerek istekli sefere katılıp Allah için mücadele etmelerini sağlamıştır. İlk fetihlere katılan komutanlar da askerlerini savaşa teşvik ederken Kur'an'dan okudukları ayetlerle onların dini duygularını harekete geçirip, Allah için savaştıkları ve galip gelecekleri bilincinin kuvvetlenmesini, canla başla savaşmalarını sağlamışlardır. Böylece gerek halife ve gerekse komutanlar görüşlerini Kur'an ayetleriyle temellendirerek muhatapları üzerinde etkili olmuşlar ve ilk savaşların başarıyla sonuçlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Kısacası Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in vefatı ile oluşan belirsizliğin giderilmesinde, ilk halifenin seçilmesi sürecinde yapılan tartışmalarda, irtidat ve isyan hareketlerine karşı mücadelelerde, ilk fetih hareketlerini teşvik ve yönlendirmede, çok yaygın olmamakla birlikte bağlamına uygun alıntılarla görüşleri desteklemek amacıyla referans olarak kullanıldığı, bunun sözü edilen konularda önemli ölçüde belirleyici bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.